

TEHTÄVÄT RIKHARD III:EEN

Työryhmä: Marika Kesseli (äidinkielen ja kirjallisuuden opettaja, Lappeenrannan lyseo), Elena Kotala (kuvataideopettaja, Herttoniemen yhteiskoulu), Eveliina Ventelä (äidinkielen ja kirjallisuuden opettaja, Herttoniemen yhteiskoulu)

Keskeiset lähteet:

- Taideyliopiston nettiopintomateriaali

<http://disco.teak.fi/euteatteri/3-englannin-renessanssi-ja-shakespeare/>

- Al Pacinon dokumentti *Looking for Richard* (1996)

TARKKAILUTEHTÄVÄT

1. JUONI MUOTOUTUU

Näytelmä lähtee liikkeelle siitä, että Rikhard on auttanut veljensä Edwardin kuninkaaksi. Rikhard kokee, että leppoisa rauhan aika ei ole häntä varten, ja hän punoo monimutkaisen juonen päästäkseen itse kuninkaaksi. Hänen on raivattava ensin tieltään veljensä Clarence, sitten kuningasveljensä Edward ja tämän pojat. **Seuraa tarkasti, miten koko juoni kehkeytyy, ja tee siitä lyhyt tiivistelmä.**

2. NÄYTTELIJÄT JA ROOLIHAAHMOT

Pääroolin Rikhard III:na tekee Kristo Salminen. Rikhardin veljen kuningas Edvardin lapsia näyttelevät Nuua Kosminen ja Aamu Milonoff sekä Helmi Oja ja Isabella Ruotimo. Lavalla nähdään myös muusikko Mila Laine. Kaikki muut roolit hoituvat neljän näyttelijän voimin. Heitä ovat Milka Ahlroth (kuningatar Elisabet, Brakenbury, kansalainen), Heikki Pitkänen (Anna, lordi Hastings, Tyrrel, murhaaja, kansalainen), Antti Pääkkönen (kuningas Edvard, Clarence, Margareeta, lordi Stanley, pormestari) ja Juha Varis (Buckinhamin herttua, Yorkin herttuatar, murhaaja).

- a) Ota tarkasteltavaksesi joku näistä neljästä ja seuraa, miten hän vaihtaa roolista toiseen. Kirjaa järjestyksessä ylös roolit, jotka hän tekee, ja arvioi hänen suoritustaan.
- b) Seuraa läpi näytelmän, millaisen hahmon Kristo Salminen Rikhard III:sta luo ja millä keinoin hän sen tekee. Muuttuuko hahmo mielestäsi näytelmän edetessä? Perustele näkemyksesi.

3. RENESSANSSINÄYTELMILLE TYYPILLISIÄ ELEMENTTEJÄ

Shakespearea hieman aiempi näytelmäkirjailija Thomas Kyd kirjoitti vuonna 1587 näytelmän *The Spanish Tragedy*, joka on monipolvinen kostodraama. Siinä on useita renessanssidraamoille tyypillisiä piirteitä, kuten **verikosto, aave, jalo vanhus, vainotut rakastavaiset, hulluuskohtaukset, rakkauskohtaukset, sankarilliset kertomukset, kauhut ja kidutukset, murhat, teloitukset, itsemurhat, näytelmä näytelmässä ja rinnakkaiset juonet**. Myös Shakespeare käytti näitä kaikkia näytelmissään.

Mitkä niistä ovat nähtävissä näytelmässä Rikhard III? Kerro jokaisesta havaitsemastasi esimerkkikohtaus.

Shakespearelle tyypillisinä piirteinä puolestaan pidetään seuraavia: **jännittävät ratkaisut, nopeat käänteet, kiinnostavat monologit, taistelukohtaukset, kummittelukohtaukset, dynaaminen pohdinta monologeissa (tunnelmoinnin sijaan), toiminta näyttämöllä (sanantuojiin kertomuksien sijaan), komiikan ja tragiikan sekoittaminen ja sanaleikit. Mainitse jokaiseen piirteeseen kohtaus, jossa piirre mielestäsi on selkeästi havaittavissa.**

4. LAVASTUS JA PUVUSTUS

- a) **Mitkä miljööt näytelmän aikana esitellään? Millä keinoin ne kuvataan katsojalle? Luettele miljööt ja kuvaile, miten ne näytetään/näkyvät katsojalle.**
- b) **Jotkut sivuhenkilöistä ovat naamioituneita. Miksi? Mihin teatterihistorian perinteeseen naamiot viittaavat?**
- c) **Monesti klassikoita modernisoidaan ja tuodaan nykyaikaan. Jussi Nikkilän ohjauksessa, Katri Renton lavastuksessa, Saija Siekkisen puvustuksessa, Pietu Pietiäisen valosuunnittelussa, Petra Kuntsin naamioiden suunnittelussa sekä Mila Laineen musiikissa ja Maria Hostikan koreografiassa näkyy kuitenkin pyrkimys epookkiin. Toteutusta on luonnehdittu ”raikkaan vanhanaikaiseksi”. Millä kaikilla keinoilla tämä tunnelma saadaan aikaan? (Huom: Myös Kansallisteatterin esitystä on modernisoitu: kohtauksia on leikattu, tekstivalintoja tehty**

ja juoniaihioita karsittu. Tulkinta on siis moderni, vaikka ylöspano on epookkia.)

KÄSITTELYTEHTÄVÄT

1. JUONI, TAUSTAT JA TEEMAT

Shakespearen aikaan hallitsijana oli kuningatar Elisabeth, joka kuului Tudorien sukuun. Hänen isoisänsä Henrik VII on Rikhard III:ltä kruunun vienyt näytelmässäänkin mainittu Richmond. Koska Tudorien oikeus kruunuun ei ollut kiistaton, myös historiankirjoituksen yhtenä päämääränä oli tukea kuningattaren valtaa. Merkittävä teos tässä suhteessa oli vuodelta 1578 oleva *Holinshedin kronikka*, joka kuvasi edeltävät hallitsijat Tudorien näkökulmasta epämiellyttävinä. Juuri se oli Shakespearen keskeisiä lähteitä hänen kuningasnäytelmissään, ja erityisesti Shakespearen Rikhard III:n näyttämöversion (1592) katsotaan eroavan paljon myöhemmän historiantutkimuksen todellisesta Rikhard III:sta antamasta kuvasta. (Voit lukea esimerkiksi Wikipedia-artikkelin vertailukohtaksi: https://fi.wikipedia.org/wiki/Rikhard_III) Näytelmä Rikhard III kertoo niin sanotusta ruusujen sodasta, jossa Lancasterin ja Yorkin suvut taistelevat Englannin kruunusta. Rikhard kuuluu Yorkien sukuun.

a) **Mitä saat selville näytelmän perusteella aiemmista hallitsijoista ja ruusujen sodasta? Ketkä Rikhard on jo ennen alkukohtausta raivannut tieltään?**

Myöhemmin Shakespearen kuningasnäytelmät on nähty vallan ja sen sattumanvaraisuuden paljastajina. Jan Kott esittelee teoksessaan *Shakespeare tänään* (suom. 1964) käsitteen vallan pyörä: huipulle noussut hallitsija joutuu vääjäämättä myös alas, sillä valtaannousu on vaatinut ruumiita. Rikhard III tietää vainoharhaisella varmuudella, että kruunu tullaan viemään häneltä.

Jo vuonna 1623 näytelmäkirjailija Ben Jonson, joka vastasi Shakespearen koottujen teosten toimittamisesta, kuvaa esipuheessa Shakespearea: ”He was not for one age, but for all times.”

b) Rikhard III on useiden arvioiden mukaan brittien eniten rakastama Shakespearen näytelmä, ja sitä esitetään yhä jatkuvasti eri puolilla läntistä teatterimaailmaa. Myös BBC:n hienossa *Ontto kruunu* –sarjassa on versio siitä. **Miksi näytelmä mielestäsi puhuttelee yhä meidän aikanamme? Miksi ihmiset haluavat nähdä kauhistuttavia tarinoita? Mitä nykykirjailijat voisivat mielestäsi oppia Shakespearelta?**

c) Kulttuuricocktail esittelee Shakespearen suosion syitä:

<http://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/05/13/william-shakespeare-mullisti-tarinankerronnan-400-vuotta-sitten>

Voitko allekirjoittaa haastateltujen, muun muassa Rikhard III:n ohjanneen Jussi Nikkilän, näkemykset nähtyäsi esityksen?

Oletko nähnyt muita Shakespeare-esityksiä teatterin lavalla tai elokuvina? Kiinnostuitko Shakespearen muusta tuotannosta nyt näkemäsi perusteella? Perustele vastauksesi.

2. NÄYTTELIJÄSEURUE JA SHAKESPEARE- NÄYTTELEMENINEN

Vuonna 1558 kaikille paronin arvonimen saaneille miehille annettiin oikeus ylläpitää teatteriseuruetta, mikä tarkoitti näyttelemisen ammattimaistumista. Shakespearen tiedetään liittyneen alun perin Lord Chamberlain's Men –nimisen ja myöhemmin kuningas Jaakko I:n omaksi seurueeseen korottaman The King's Men –ryhmän riveihin viimeistään 1590-luvun alussa.

Shakespearen aikana nuoret pojat näyttelivät naisroolit. Shakespeare kirjoitti vahvoja naisrooleja, ja myös loistavat sivuroolit ovat hänen näytelmissään tyypillisiä.

a) Arvioikaa tarkkailutehtävän havaintojenne pohjalta, millaisia Rikhard III –näytelmän roolit ovat ja miten ohjaaja Jussi Nikkilän seurue niistä suoriutui.

Näytelmässä *Hamlet* nimihenkilö antaa näytelmän näytelmässä esittävän teatteriseurueen johtajalle ohjeita, miten pitäisi esiintyä:

Esitä puhe niin kuin minä tein äsken, selkeästi ja kevein korostuksin, sillä jos messuat niin kuin monet näyttelijät tekevät,

voisi yhtä hyvin huutokauppias pamista säkeeni julki. Äläkä myöskään huido käsilläsi ilmaa, näin, vaan käytä eleitä varoen, sillä juuri silloin kun esitetään rajua tunteenpurkausta, intohimon myrskyä tai peräti hurrikaania, täytyy näyttelijän hallita esitystään niin, että puhe käy sulavasti. Minua loukkaa kun kuulen, miten joku peruukkipäinen pöllö repii intohimon riekaleiksi ja huutaa korvat lukkoon permantorahvaalta, joka ei juuri muuta tajuakaan kuin tolkutonta elehtimistä tai meteliä. Mokoma riehuja ansaitsisi piiskaa. Välttäkää te sitä. – – Älä silti ole myöskään liian laimea, vaan seuraa oman harkintasi opastusta: sovita toiminta tekstiin ja teksti toimintaan ja erityisesti varo että et ylitä luontaista kohtuullisuutta. Sillä kaikki liioittelu on vierasta näyttelemisen olemukselle: näyttelijän tehtävänä on aina ollut ja on vastakin pitää peiliä luonnon kasvojen edessä, näyttää hyveelle sen piirteet, pilkata pahaa ja osoittaa aikakaudelle ominainen henki ja tavat. Jos esitys siis on joko yletön tai lattea, se voi tosin tietämätöntä naurattaa, mutta arvostelukykyistä se vain loukkaa.

(suom. Eeva-Liisa Manner)

b) Koetko Kansallisteatterin Rikhard III:n version näyttelijöiden toimineen Hamletin ohjeiden mukaan? Käytä havaintoja eri kohtauksista näkemystesi tukena.

3. KIELI

Shakespearen käyttämää runomittaa nimitetään silosäkeeksi (blank verse). Se on englantilaisille ja amerikkalaisille koululaisille

ja sitä kautta kaikille kouluikää vanhemmillekin yhtä tuttu kuin meille kalevalainen nelipolvinen trokee. (Katso vaikkapa dokumentista *Looking for Richard*, miten satunnaiset haastateltavat kertovat suhteestaan siihen.) Näytelmä Richard III kokonaisuudessaan on luettavissa englanninkielisenä esimerkiksi sivustolta <http://shakespeare.mit.edu/richardiii/full.html> Kääntäjä Matti Rossi selittää valintojaan esimerkiksi sivustolla https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/68079/kaannetyt_illuusiot_1998.pdf?sequence=1

Tarkastele seuraavasta Rossin suomennoksen katkelmasta, millaisen kirouksen kuningatar Margareeta langettaa (ja millainen ennakointi samalla tulee tehdyksi). **Millaisiin kielen piirteisiin kiinnität huomiota erityisesti Margareetan repliikeissä (lihavoitu)? Vertaa suomennosta alkuperäistekstiin. Mitä eroja ja yhtäläisyyksiä havaitset?** Katkelma on ensimmäisen näytöksen alkupuolelta.

MARGAREETA

Katsokaa ja vapiskaa!
Jos ette alamaisten tavoin kumarra kuin kuningattarelle,
kauhistukaa, kapinoivat rosvot, maahan syöksemäänne!
Liukas konna, älä käänny pois!

RIKHARD

Mitä sinä täällä kummittelet, kurttunaama noita?

MARGAREETA

Sinä olet minulle velkaa puolison ja pojan, sinä valtakunnan. Mustat pilvet, revetkää kun huudan: jos ei kuninkaanne kuole sotaan, kuoloon irstailuun ja ylensyöntiin, sillä hänen vuokseen teurastettiin puolisoni Henrik kuudes. Menehtyköön poikasi Edvard Walesin prinssi murhattuna ennen aikojaan; myös minun poikani Edvard oli Walesin prinssi. Edvard Edvardista! Sinä, kuningatar, elä loistonpäiviesi ohi, niin kuin minä, joka olin kuningatar; kuningatar kuningattaresta! Elä kauan, itke lapsiesi kuolemaa ja kohtaa kaltaisesi, kuoloon onnesi jo kauan ennen kuolemaasi, ja kun pitkän

kärsimyksen jälkeen kuolet, et ole enää äiti, vaimo etkä kuningatar. Lordi Hastings, sinä seisoi ja katselit, kun murharaudat lävistivät minun Edvardini; oi Luoja taivaassa, lyö arvaamattaan poikki hänen elämänsä!

RIKHARD

Lopeta tuo noituminen, ruttunaama velho.

MARGAREETA

Älä juokse pakoon, koira, kuuntele: jos taivaan varastosta löytyy vielä kauheampi rangaistus kuin kosto, jota toivon osaksesi, Herra syösköön silmillesi taivaan vihat, sinä ihmiskunnan kirous ja rauhan uhka. Tunnonvaivat nakertakoot sieluasi; luule kuolemaasi saakka ystäviä pettureiksi, pettureita sydänystäviksi; sulkeutukoot silmäsi vain painajaisiin, joissa hornantäysi perkeleitä piinaa sieluasi. Sinä menninkäisten merkitsemä keskenmennyt kylmyyskarju, syntymästä saakka synnin orja, kadotuksen lapsi, äidin kohdun kirous ja isän siemenestä siinnyt hirviö ja kunniasta jäänyt riepu, iljettävä...

RIKHARD

Margareeta.

MARGAREETA

Anna minun jatkaa kirouksen loppuun asti!

RIKHARD

Tein sen puolestasi.
Loru päättyy Margareetaan.

ELISABET

Kiroukset kääntyivätkin itseäsi vastaan.

MARGAREETA

Miksi sokeroit tuon myrkyn pullistaman lukin puheet?
Koittaa päivä, jolloin huudat Margareetaa avuksesi kiroamaan tuota kyssäselkää rupikonaa.

HASTINGS

Lopeta nuo loitsut, pahan ilman lintu, sietokykymme on rajallinen.

RIKHARD

Älkää kinatko sen kanssa. Se on hullu.

MARGAREETA

Korkealla temmeltävät rajut tuulet; joka sieltä putoaa, se särkyy kappaleiksi.

RIKHARD

Oivallinen varoitus! Niin totta!

ELISABET

Se koskee yhtä hyvin teitä, lordi Gloucester.

RIKHARD

Paljon enemmän kuin teitä; minä synnyin korkealle, seetrin latvaan; siellä kotkan pesä keinuu tuulessa ja uhmaa aurinkoa.

MARGAREETA

Ja muuttaa varjoksi sen valon.

Vereen hukkukoon se, mikä veritöillä anastettiin.

BUCKINGHAM

Riittää.

MARGAREETA

Kuninkaiden jälkeläinen, jalo Buckingham.

Olkoon sinulla ja huoneellasi onni myötä.

Sinua kiroukseni ei koske.

BUCKINGHAM

Eikä ketään täällä, sillä kirous ei kanna kiroajan suuta kauemmaksi.

MARGAREETA

Varo tuota koiraa!

Se mielistelee, mutta kun se puraisee, sen myrkky tekee mätähaavan, joka tappaa. Varo sitä, sillä synti, kuolema ja horna ovat merkinneet sen omakseen, ja kaikki paholaiset ovat sillä apureina.

RIKHARD

Mitä se nyt sanoo Buckingham?

BUCKINGHAM

Ei mitään sellaista mistä välittäisin armollinen lordi.

MARGAREETA

Muista tämä sinä päivänä kun sydämesi särkyi hänen pahuudestaan, sano silloin: oikein ennusti Margareeta rukka.

Lyököön Herran viha teidät kaikki. *Poistuu*

BUCKINGHAM

Tukka nousee pystyyn kun se loitsii.